

GRČKI I LATINSKI FRAZEMI S TOPONIMSKOM I ETNONIMSKOM SASTAVNICOM

ANITA BARTULOVIĆ

LINDA MIJIĆ

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

abartulo@unizd.hr

lmijic@unizd.hr

UDK: 811.124'02+811.14'02>81
'366:81'373.234

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 30. 4. 2021.

Prihvaćen za tisak: 20. 9. 2021.

Mnogi frazemi motivirani nekim antičkim događajem ili ličnošću, koji mogu biti ili povijesni ili mitološki, postali su općeeuropski te je njihovo značenje kao i pozadinska slika posve jasno (npr. trojanski konj, gordijski čvor, Ahilova peta, Pirova pobjeda itd.). Međutim, zbog fragmentarne sačuvanosti antičkih književnih i leksikografskih izvora frazemima s toponimskom i etnonimskom sastavnicom ponekad je teško u potpunosti odrediti kontekst pozadinske slike motivirane nekim manje poznatim kulturnim i geografskim osobitostima, mitološkim prizorima ili povijesno-političkim događajima i odnosima. U radu se na temelju leksikografske građe kontrastivno analiziraju grčki, latinski i njima podudarni hrvatski frazemi s navedenim sastavnicama. Semantičkom i konceptualnom analizom objašnjavaju se sličnosti i razlike u motivaciji, pozadinskoj slici i značenju pojedinih frazema grupiranih u različite koncepte, tj. predodžbe o određenoj izvanjezičnoj stvarnosti. Kontrastivna je analiza pokazala da većina frazema u analiziranome korpusu ima potpunu desemantizaciju i antropocentričnu usmjerenost te da su motivacijski neprozirni nacionalni frazemi s etnonimskom i toponimskom sastavnicom uglavnom negativno konotirani.

KLJUČNE RIJEČI:

frazem, toponimska i etnonimska sastavnica, kontrastivna analiza, grčki jezik, latinski jezik, hrvatski jezik

1. UVOD

Iako je frazeologija jedna od mlađih lingvističkih disciplina, frazeološka su istraživanja iznjedrila velik broj radova u sferi kontrastivne analize frazema mnogih suvremenih jezika.¹ Uz klasične jezike vezani su leksikografski radovi (frazeološki rječnici i rječnici poslovice) ili radovi koji se bave frazemima suvremenih jezika s podrijetlom iz klasičnih jezika (Turk 1994; Drljača Margić i Opašić 2013; Ljubičić 2014 itd.). Tek u novije vrijeme učinjeni su prvi koraci u pravcu kontrastivnoga istraživanja frazema iz klasičnih jezika (Mijić i Bartulović 2016).

S obzirom na vrlo slab stupanj očuvanosti cjelokupne antičke književne produkcije odmah na početku treba istaknuti nekoliko istraživačkih pitanja koja se pojavljuju pri analizi frazema iz klasičnih jezika, a to su: je li ishodište pojedinim frazemima književni ili govorni diskurs, kada se pojavljuju, tj. kada nepreneseno značenje izraza postaje frazeološko, i kako je tekla njihova recepcija, koja je njihova motivacija i značenje.

Imajući u vidu navedene probleme, u radu se na temelju leksikografske građe kontrastivno analizira trideset pet grčkih i sedamnaest latinskih frazema te njima značenjski podudarnih osam hrvatskih frazema s toponimskom i etnonimskom sastavnicom. Oni su ekscerpirani iz hrvatsko-grčkoga (Bricko i Salopek 1994) i hrvatsko-latinskoga frazeološkog rječnika (Novaković i dr. 1994). Budući da se u njima prema uobičajenoj leksikografskoj praksi uz hrvatske donose odgovarajući grčki ili latinski frazemi i/ili njihova objašnjenja, pri analizi njihova semantičkoga taloga i recepcije korištena su sljedeća kritička izdanja antičkih i srednjovjekovnih leksikografskih i paremiografskih djela: epitoma rječnika *O značenju riječi* latinskoga gramatičara Seksta Pompeja Festa iz 2. stoljeća² koju je sastavio langobardski povjesničar Pavao Đakon iz 8. stoljeća (Müller 1839), rječnik grčkoga gramatičara Hesihija iz Aleksandrije iz 5. st. (Schmidt 1858–1868), bizantski enciklopedijski rječnik iz 10. stoljeća pod naslovom Suda (Adler 2001), zbirke poslovice grčkih gramatičara Diogenijana iz Herakleje i Zenobija iz 2. st. kao i bizantskoga patrijarha Gregorija s Cipra iz 13. st. (Leutsch i Schneidewin 1965) te *Appendix proverbiorum Vaticana, Bodleiana et*

¹ Vrlo opsežan popis bibliografskih jedinica objavljenih od 1970. do 2016. godine vidi u: Fink Arsovski, Kovačević i Hrnjak (2017). U popisu literature vidi još radova objavljenih nakon toga. Zbog ograničena prostora ne ulazeći u problematiku frazeološke terminologije, definicije frazema, njihovih podvrsta te različitih teoretskih lingvističkih modela za njihovu analizu, na ovome mjestu upućujemo na neke od radova u kojima se može vidjeti više o različitim teorijskim postavkama: Fleisher (1982); Cowie (1998); Gries (2008: 3–26); Baranov i Dobrovol'skij (2009), Kovačević (2012: 3–15).

² Sekst Pompej Fest svoj je pak rječnik sastavio/ekscerpirao na temelju opširnijega istoimenog rječnika latinskoga leksikografa Verija Flaka (o. 55. pr. Kr. – 20. po. Kr.)

Coisliniana (Leutsch 1965).³ Korištena je i zbirka latinskih izreka i poslovice nizozemskoga humanista, filozofa i filologa Erazma Roterdamskoga (o. 1446. – 1536.). Pri tome je važno naglasiti da srednjovjekovna leksikografska i paremiografska djela predstavljaju obrade starijih.

Analiza odabranih frazema provodi se na semantičkoj i konceptualnoj razini temeljem kognitivno-lingvističkih spoznaja o mehanizmima stvaranja frazeoloških jedinica i koncepata frazema.⁴ Većina je frazema rezultat metaforičkih procesa kojima čovjek doživljava svijet oko sebe. On svoje spoznaje svrstava u konceptualni sustav, tj. model obrazaca koji kao (nesvjesna) podloga služi za prepoznavanje i kategoriziranje fenomena i iskustava s kojima se susreće (Lakoff i Johnson 2015: 3). Međutim, objašnjavanje frazema kognitivnim mehanizmima metafore, metonimije i konvencionalnih znanja često ne može otkriti sve njihove moguće motivacijske poveznice te je stoga potrebno u obzir uzeti različite vrste znanja, posebno ona iz kulture vezana za običaje iz daleke prošlosti (Dobrovolskij i Piirainen 2005: 13). Na tragu rečenoga frazemi su u radu grupirani po semantičkim domenama *čovjek, prostor i vrijeme te način* unutar kojih su razvrstani u skupine koncepata, tj. zajedničkih pojmova (u obliku imenica i priloga) sadržanih u značenju frazema različitih po strukturi, kategorijskome značenju i podudarnosti, a naglasak se stavlja na povijesno-kulturne osobitosti skrivene u njihovoj semantičkome talogu na što i upućuju sastavnice u njima.

U nastavku rada donosi se analiza korpusa s obzirom na vrstu i zastupljenost spomenutih sastavnica, a u središtu su pozornosti semantičke analize problemi povezani s pojavom i recepcijom te ekvivalencijom frazema, dok su značenja i motivacije frazema obrađeni u okviru konceptualne analize.

2. OPIS KORPUSA

Kriterij za izbor frazema u grčkome i latinskome jeziku i njima podudarnim u hrvatskome prisutnost je toponimske i etnonimske sastavnice, uključujući i one mitološkoga podrijetla. U korpusu su zabilježene sljedeće vrste toponima: horonimi (imena država, pokrajina ili regija), ojkonimi (imena naseljenih mjesta), hidronimi (imena rijeka, potoka, jezera itd.), nesonimi (imena otoka), dijaplonimi (imena morskih prola-

³ Diogenijanov popis grčkih izrekâ donose Leutsch i Schneidewin (1965), a onih iz *Codex Vindobonensis* Leutsch (1965). Leutsch i Schneidewin također donose Ezopove izreke i izreke koje je skupio grčki polihistor Plutarh.

⁴ O povijesnome razvoju frazeologije i različitim pristupima proučavanja frazema vidi u: Barčot (2017: 15–44).

za) i paralionimi (imena konfiguracija ili objekata na obalnoj crti). Imena stanovnika mogu se podijeliti na etnonime (imena pripadnika etničkih zajednica, tj. imena naroda) i etnike (imena pripadnika teritorijalnih cjelina, tj. stanovnika naseljenoga mjesta, kraja, regije, zemlje ili kontinenta).⁵ Analizom su obuhvaćeni i frazemi s kjetikom, tj. pridjevom izvedenim iz etnonima (etnika). Popis različitih vrsta toponima i toponimskih likova,⁶ te popis etnonima, etnika i kjetika te njihova distribucija u odabranome korpusu vidi se u *Tablici 1*.

TABLICA 1. Popis toponima, etnonima, etnika i kjetika te njihova distribucija u odabranome korpusu

	GRČKI		LATINSKI		HRVATSKI		UKUPNO
HORONIM	Ἄιδης (x 4)	1	Morbovia	1	Bosna	1	3
OJKONIM	Ἀθῆναι Δωδώνη Κέσκος Κόρινθος Κρότων Κύτωρος	6	Gordium Roma	2	–	0	8
HIDRONIM	Σάγρα	1	Acheron Nilus Sagra	3	Drina	1	5
NESSONIM	Μύκονος	1	-	0	–	0	1
DIJAPLONIM	Ἑλλήσποντος	1	-	0	–	0	1
PARALIONIM	Ἀντρώνιος ῶνος	1	-	0	–	0	1
ETNONIM	Αἰθιοψ Κάρ Λυδός Σκύθης Ἑπερβόρειοι Φρύξ	6	Parthi	1	Bosanac Englez (Kinez) Turčin (Srbin)	3 (5)	10 (12)

⁵ Podjela toponima i imena stanovnika prema Skračić (2011: 103–128). Na istome mjestu vidi više o problematici toponomastičke terminologije.

⁶ Toponim je oblik (ime) za koji se zna što identificira; on se kao jezični izraz sastoji od izraza i sadržaja, tj. od toponimskoga lika (rasporeda fonema u imenu) i sadržaja (identificirani objekt odnosno referenta). Često se događa da referenti nestanu ili se promijene zbog različitih razloga, a da ostanu toponimski likovi koji su im određivali identitet. Stoga se toponimskim likom određuje sadržaj (identitet) referenta, koji predstavlja prirodni ili artifičijelni objekt označen imenom u svrhu identificiranja (usp. Skračić 2011: 83, 86–87).

ΕΤΝΙΚ	Ἀττικὸς Κέσκοι Κρής (x 2) Μεγαρεὺς Μιλήσιοι Ῥηγῖνοι Ῥώδιος	7	-	0	-	0	7
ΚΤΕΤΙΚ	Ἀθηναῖος Ἀρκάδιος Βοιώτιος (x 2) Λιβυκὸς Γόρδιος Τυρρηνικὸς	6	Arcadicus Gallicus Gordianus/ Gordius Graecus Latinus Osculanus Troianus (x 2) Tolosanus	8	gordijski hrvatski trojanski	3	17

U korpusu, dakle, ima osamnaest toponima, a trideset dva etnonima (12), etnika (7) i ktetika (13). Neki od hidronima i ktetika pojavljuju se u frazemima dvaju ili svih triju jezika (Σάγρα, *Sagra* ‘Sagra’; Ἀρκάδιος, *Arcadicus* ‘arkadski’; *Troianus*, trojanski; Γόρδιος, *Gordianus/Gordius*, gordijski). Najfrekventniji je mitološki horonim Ἅιδης zastupljen u četiri te ktetici Βοιώτιος ‘Beoćanin’ i *Troianus* u dva frazema. Ojkonim *Gordium* ‘Gordij’ ima pripadajući ktetik *Gordianus/Gordius*, ojkonim Κέσκος etnik Κέσκοι i horonim *Bosna* etnonim *Bosanac*. Etnonimi *Kinez*, *Srbin* pojavljuju se kao varijantne sastavnice u hrvatskim frazemima.

Među etnonimima, horonimima i hidronimima, osim stvarnih, ima i mitoloških (Ἵπερβόρειοι ‘Hiperborejci’, Ἅιδης ‘Had’, *Acheron* ‘Aheron’) ili izmišljenih (*Morbovia*, doslovno ‘Zemlja bolesti’). Ojkonim Ἀθήναι ‘Atena’ i ktetik Ἀθηναῖος ne pojavljuju se u korpusu, ali se iz prvoga izvodi prilog Ἀθηναῖζε ‘u Ateni’, a iz drugoga apelativ Παναθηναῖα ‘panatanejska svetkovina’. Također iz ktetika *Latinus* izveden je prilog *Latine*, a iz etnika Κρής ‘Krećanin’ glagolski oblik κρητίζειν ‘kretizirati’, tj. ‘govoriti kao Krećanin, lagati’.

U *Tablici 1* treba izdvojiti povijesne toponimske likove: Antron, Dodona, Kesko, Kitor i Gordij⁷ te Sagra. Među etnonimima, etnicima i kteticima također je manji broj povijesnih (Karanin, Liđanin, Skit, Frigijac, Milećanin, gordijski).

Svi su toponimi ili toponimski likovi u grčkim frazemima s područja matične Grčke i njihovih kolonija, a u latinskim jedan je s rimskoga područja i tri strana. Razlog takve neujednačene distribucije domaćih i stranih toponima moglo bi se dijelom pri-

⁷ Gordij ujedno može biti i antropnim, tj. vlastito ime frigijskoga kralja Gordija.

pisati grčkoj političko-teritorijalnoj rascjepkanosti u kojoj su polisi kao zasebni politički entiteti tijekom arhajskoga i klasičnoga doba sklapali različite suprotstavljene vojno-političke saveze, dok je Rim u svojim ekspanzionističkim apetitima tijekom razdoblja Republike i Carstva sustavno nametao svoju vlast pripadnicima različitih naroda i latinskih plemena. Međutim, to ne znači da nije bilo regionalno utemeljenih stereotipa u rimskoj državi koji su mogli biti motiv nastanka pojedinih frazema, a za koje se može pretpostaviti da nisu sačuvani.

Podrijetlo je etnonima u grčkim i latinskim frazemima strano: grčki bilježi šest, a latinski samo jedan. Nadalje, u grčkim frazemima sedam je domaćih etnika, a u latinskim nijedan. Od ktetika, u grčkim frazemima zastupljena su dva domaća i tri strana, a u latinskim dva domaća i šest stranih. Broj hrvatskih frazema s navedenim sastavnicama znatno je veći nego što je prikazan u *Tablici 1*, ali oni neće biti predmetom analize u ovome radu,⁸ nego samo oni značenjski podudarni s odabranim grčkim i latinskim frazemima.

U promatranome korpusu zamjetno je da su u sva tri jezika brojniji frazemi iz skupine s etnonimskom u odnosu na skupinu s toponimskom sastavnicom. Brojčana prevaga tih frazema može se u svakome slučaju pripisati ljudskoj iskonskoj sklonosti ka etiketiranju onih koji su drugačiji, i to obično u negativnome kontekstu. Naime, susret s pripadnicima stranih, kulturnih, društvenih, jezičnih itd. zajednica obično dovodi do određenoga stupnja konfrontiranja i usporedbe s vlastitom zajednicom (Ivanetić i Karlavaris-Bremer 1999b: 131). Da bi se pojmla motivacija značenjski neprozirnih frazema s toponimskim i etnonimskim sastavnicama, potrebno ih je podvrgnuti semantičkoj analizi.

3. SEMANTIČKA ANALIZA

Semantička se analiza bavi frazeološkim značenjem, odnosno određivanjem stupnja desemantizacije, podrijetlom frazema, motiviranošću i slično (Fink Arsovski 2002: 8). Motivacija i značenje frazema obrađeno je najvećim dijelom unutar konceptualne analize, a ovdje ćemo istaknuti izazove na koje smo naišli u semantičkoj analizi odabranoga korpusa pri kontekstualizaciji pojedinih frazema u književnim djelima i određivanju stupnja ekvivalencije.

Frazemi predstavljaju vrlo sažet i ekspresivan način odašiljanja slikovne poruke u

⁸ Osim toga, mnogi su obrađivani u radovima: Ivanetić i Karlavaris-Bremer (1999a: 50–61); Ivanetić i Karlavaris-Bremer (1999b: 131–142); Menac Mihalić (2010: 203–222) itd.

komunikaciji između pošiljatelja i slušatelja koji se u suvremenim jezicima može lako pratiti zahvaljujući sustavnim proučavanjima i bilježenjima u diskursu kako govornoga tako i pisanoga jezika.⁹ Tragove toga diskursa za grčki i latinski jezik teže je pratiti jer mnoga antička književna i leksikografska djela nisu sačuvana, a i ona sačuvana ne pružaju uvid u to kada se određeni izraz počeo koristiti u frazeološkomu, tj. prenese-nomu značenju, te kako je tekla njegova recepcija kao takvoga. Osim toga, problem predstavlja i to što je za većinu njih teško utvrditi jesu li se prvi put pojavili u antičkim književnim djelima te zaživjeli u govornome diskursu ili je proces bio obrnut. Shodno navedenom, u *Tablici 2* izdvojeni su frazemi iz odabranoga korpusa, koji su potvrđeni, osim u leksikografskim, i u antičkim književnim djelima te bilježe li se u njima kao frazemi ili obične sintagme ili se daje leksikografsko objašnjenje.¹⁰

TABLICA 2. Potvrđenost frazema iz klasičnih jezika u književnim izvorima¹¹

FRAZEM ¹²	KNJIŽEVNI IZVORI ¹³
1. Ἀντρώπιος ὄνος	F? : Hsch. s. v. Ἀντρώπιος ὄνος” prema Pherocrat. fr. XII p. 261.
2. εἰς Ἰαίδου (γῆς ἔνερθε) οἴχεσθαι	F : Hom. <i>Il.</i> 22.213.
3. Ζήνωνος (Κρότωνος) ὑγιέστερος	Z : Strab. 6.1.12.
4. frigidior hieme Gallica	F : Petron. <i>Sat.</i> 19.
5. <plane et> Latine loqui	F : Cic. <i>Phil.</i> 7.6.17.
6. Κέσκον οικεῖν (ἔχειν)	F? : Suda s. v. “Κέσκος” prema neimenovanim komediografima
7. Βοιώτιος νοῦς (Βοιώτια ῦς)	F : Pind. <i>Ol.</i> 6.90.
8. Arcadicus iuvenis	F : Iuv. 3.7.160.

⁹ Dobrovolskij (2018: 160–168) donosi prikaz triju hipoteza o redoslijedu mentalnih procesa koji se aktiviraju kada se spozna da je riječ o frazemu u okviru psiholingvistike. Njima se pokušava dati odgovor na pitanje što se prvo procesuirala: njegovo stvarno ili figurativno značenje ili oboje istovremeno.

¹⁰ Značenje, motivaciju i prijevod frazema iz tablice vidi u poglavlju *Konceptualna analiza*.

¹¹ Legenda znakova korištenih u tablici: EA = Erasmus, *Adagia*; LSJ (vidi bilj. 12); F = izraz je frazem; F? = izraz je možda upotrijebljen kao frazem (uglavnom se radi o izrazima potvrđenim u sekundarnim izvorima koji nam nisu bili dostupni); NF = izraz nema frazeološko značenje; Z = izvor bilježi značenje i objašnjenje izraza.

¹² Frazemi u tablici poredani su redoslijedom kojim su obrađeni u poglavlju *Konceptualna analiza*. Podatci o njihovoj potvrđenosti u književnim djelima preuzeti su i iz dvojezičnih mrežnih rječnika (*The Online Liddle-Scott-Jones Greek-English Lexicon* (dalje: LSJ) i Lewis & Short’s *A Latin Dictionary*).

¹³ Antički književni tekstovi dostupni su u: *Perseus Digital Library* (<http://www.perseus.tufts.edu/>), *The Latin Library* (<https://www.thelatinlibrary.com/>); *LacusCurtius* (<https://bit.ly/AncTextsWPT>) itd. Reference antičkih djela navedene su u skladu s kraticama koje donosi *Oxford Classical Dictionary* (dalje OCD).

9. Ῥηγίνων δειλότερος	F? : Zenob. 5.83 i Suda s. v. “Ῥηγίνους” prema Ksenarhu
10. δειλότερος λαγῶ Φρυγός	Z : Strab. 1.2.30.
11. πάνθ' ὑπὸ μίαν Μύκονον	Z : Strab. 10.5.9.
12. Parthis mendaciorem esse	F : Hor. <i>Epist.</i> 2.1.112.
13. τὸ ἐν Δωδώνῃ χαλκεῖον ὑπερηχεῖν	F? : EA. 1.1.7 prema Men. <i>Ariphorus</i>
14. ἐν Ἴαιδου κοσκίνῳ ὕδωρ φέρειν	F : Pl. <i>Resp.</i> 363d.
15. γλαυκάς Ἀθηναῖζε <ἄγειν>	F? : LSJ prema Antiph. 175.2; F : Ar. <i>Av.</i> 301.
16. ἰχθὺν εἰς Ἑλλησποντον ἄγειν	Z : Luc. <i>Nigrin. init.</i> F? : Leutsch i Schneidewin 1965: 59, bilj. 6 prema Ar. <i>Av.</i> 1c; Liban. <i>Epist.</i> 1348.
17. Αἰθίοπα λευκαίνειν (σμήχειν)	F : Luc. <i>Ind.</i> 28.
18. ὁ Κρής τὸν πόντον <ἀγνοεῖ>	F? : LSJ prema Alc. 115. Z : Strab. 10.4.17.
19. ὁ Σκύθης τὸν ἵππον	F : Zenob. 5.59 i Diogenian. 7.12 prema Pindaru
20. equus Troianus	F : Plaut. <i>Bacch.</i> 4.9.12; Prop. 3.1.25; Cic. <i>Verr.</i> 2.4.52. NF : Verg. <i>A.</i> 2.112; Hyg. <i>Fab.</i> 108; Cic. <i>Fam.</i> 7.2.1. prema Liv. Andr. <i>Eq. Tr.</i>
21. initus est equus Troianus	F : Cic. <i>Mur.</i> 37.78
22. abire Morboviam!	F : Suet. <i>Vesp.</i> 14.
23. ἐν Καρὶ τὸν κίνδυνον πειρᾶσθαι	F? : LSJ prema Cratin. 16, cf. Philem. 18; F : Eur. <i>Cyc.</i> 654; Pl. <i>Lach.</i> 187b; Pl. <i>Euthyd.</i> 285c.
24. aurum Tolosanum	F : Cic. <i>N. D.</i> 3.74.
25. Γόρδιος δεσμός	NF : Plut. <i>Alex.</i> 18. 1–2.
26. nodus Gordius (Gordii, Gordianus)	F : Cic. <i>Att.</i> 5.21.3; Cic. <i>Fam.</i> 8.11.1; Amm. 14.11.1. NF : Curt. 3.1.15; Iust. <i>Epit.</i> 11.7.16.
27. nodum Gordium (Gordii, Gordianum) cecidisse (secuisse, solvisse)	F : Stat. <i>Th.</i> 11.646; Senec. <i>Ben.</i> 5.12.2; Iuv. 8.50. NF : Curt. 3.1.16, 18.
28. ad Kalendas Graecas	F : Suet. <i>Aug.</i> 87.
29. quo die Orcus Acherunte mortuos amiserit	F : Plaut. <i>Poen.</i> 1.2.136.
30. πάλαι ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι	F? : LSJ prema Anacr. 85. F : Ar. <i>Pl.</i> 1002; Philostr. V S 1.22.4.
31. ἀληθέστερα τῶν ἐπὶ Σάγρα	F? : Zenob. 2.17 prema Aleksid, Menandar i Sofron.
32. certiora quam illa quae apud Sagram	F : Cic. <i>Nat. D.</i> 3.5.13.
33. Roma locuta, causa finita	F : Augustin. <i>Serm.</i> 131.10.
34. Διὸς Κόρινθος	F : Pind. <i>N.</i> 7.105; Ar. <i>Ran.</i> 443; Ar. <i>Eccl.</i> 829; Pl. <i>Euthyd.</i> 292e.

Iz navedenih podataka razvidno je da je od ukupno pedeset dva frazema iz klasičnih jezika njih trideset četiri (dvadeset grčkih i četrnaest latinskih) potvrđeno u književnim djelima različite žanrovske pripadnosti iz antičkoga razdoblja književnosti. Od preostalih osamnaest frazema potvrđenih samo u leksikografskim djelima,¹⁴ devet njih koje navode antički leksikografi vrlo je vjerojatno potjecalo iz izgubljenih antičkih djela, a za devet zabilježenih u srednjovjekovnim ili suvremenim leksikografskim djelima može se pretpostaviti da su nastali u antici ili srednjovjekovlju. Što se tiče vremenske distribucije, najviše je grčkih frazema zabilježeno u razdoblju grčke klasične književnosti (5. i 4. st. pr. Kr.), a latinskih u zlatnome i srebrnome razdoblju rimske književnosti (1. st. pr. Kr. i 1. st. n. Kr.). Najstariji grčki frazem potječe iz 8. stoljeća pr. Kr. Recepcija frazema pod brojem 23, 26, 27, 30, 31, 34 može se nešto bolje pratiti u odnosu na ostale.

Nadalje, za neke od izraza potvrđenih u književnim djelima donosi se samo značenje. Tako grčki povjesničar i geograf Strabon (63. – 23.) u djelu *Geografija* daje objašnjenja četiriju frazema kao i grčki retor i satiričar Lukijan (o. 115. – po. 180.) u uvodu dijatribe *Nigrin*. Neki pak od izraza zabilježeni su u epskome pjesništvu, antičkoj biografiji, mitografskome djelu i povijesnim djelima u nedesemantiziranomu značenju¹⁵ (a kasnije su postali desemantizirani). Puno je veći broj izraza zabilježenih u frazeološkome značenju u epskome pjesništvu¹⁶ i poeziji,¹⁷ satirskoj drami i komedijama,¹⁸ filozofskim spisima,¹⁹ dijatribi,²⁰ govorima,²¹ pismima,²² antičkim biografijama,²³ pripovjednoj prozi,²⁴ povijesnome djelu.²⁵ Za izraze navedene u sekundarnim izvorima moglo bi se pretpostaviti da su pretežno korišteni kao frazemi uzimajući u obzir imena autora uz koja se vezuju određene književne vrste (slično

¹⁴ Njihove reference navedene su u okviru konceptualne analize.

¹⁵ Vergilije (70. – 19.), *Eneida*; Plutarh (46. – 127.), *Usporedni životopisi. Aleksandar*; Gaj Julije Higin (1. st. pr. Kr. – 1. st.), *Priče*; Kvint Kurcije Ruf (1. st.?), *Povijest Aleksandra Makedonskoga*; Marko Junijan Justin (o. 2. st.), *Epitoma iz Povijesti o Filipu Troga Pompeja*.

¹⁶ Homer (o. 8. st. pr. Kr.), *Ilijada*; Publije Papinije Stacije (o. 45. – 96.), *Tebaida*.

¹⁷ Pindar (552. – 443.), *Ode*; Kvint Horacije Flak (65. – 8.), *Poslanice*; Decim Junije Juvenal (o. 55. – 127.), *Satire*; Sekst Propercije (50. – 16.), *Elegije*.

¹⁸ Euripid (o. 480. – 406.), *Kiklop*; Aristofan (448. – 385.), *Bogatstvo, Ptice, Žabe, Žene u narodnoj skupštini*; Tit Makcije Plaut (254. – 184.), *Bakhide, Mali Kartažanin*.

¹⁹ Platon (428./427. – o. 348./347.), *Država, Eutidem, Lahet*; Marko Tulije Ciceron (106. – 43.), *O prirodi bogova*; Lucije Anej Seneka (4. pr. Kr. – 65.), *O dobročinstvima*.

²⁰ Lukijan (o. 115. – po. 180.), *Protiv neukoga skupljača knjiga*.

²¹ Marko Tulije Ciceron (106. – 43.), *Filipike, Protiv Vera, Za Lucija Murenu*; sv. Augustin (354. – 430.), *Govori*.

²² Marko Tulije Ciceron, *Pisma Atiku, Pisma prijateljima*.

²³ Gaj Svetonije Trankvil (o. 70. – o. 122.), *Životopisi careva. August. Vespazijan*; Filostrat Atenjanin (o. 170. – o. 245.), *Život sofista*.

²⁴ Publije Petronije Arbitar (11. – 66.), *Satirikon*.

²⁵ Amijan Marcellin (o. 330. – o. 400.), *Događaji*.

kao u prethodnoj skupini).²⁶ Budući da je oko 30 % izraza zabilježeno u komedijama i mimima koji su svojim izričajem bliži svakodnevnom govoru, to bi moglo upućivati na to da je većina njih bila odraz govornoga diskursa. Iz *Tablice 2* također je razvidno i da neki od izraza mogu biti s frazeološkim značenjem ili bez njega u istoj književnoj vrsti: u epovima, antičkim biografijama i povijesnim djelima. Naime, izrazi bez frazeološkoga značenja kod Vergilija, Plutarha, Kurcija i Justina korišteni su za opisivanje poznatih događaja: mitološkoga (trojanski konj) i povijesnoga (gordijski čvor). Frazeološko pak značenje izraza očigledno je u različitome načinu upotrebe: kao metaforičke slike u značenju umrijeti (Homer), u prikazu komunikacije koja počiva na psovci (Svetonije) i zamršenoga odnosa dvaju političkih rivala (Amijan).

Jedan je od važnih aspekata semantičke analize i utvrđivanje stupnja ekvivalencije. Frazemi različitih jezika mogu se kontrastirati s obzirom na formalnu i semantičku strukturu, ali je ključan čimbenik u tipologiji frazeološke ekvivalencije stupanj podudarnosti slikovitosti uspoređivanih frazema (Čagalj i Svitkova 2014: 1–2). U promatranome korpusu potpuno ekvivalentnih frazema, tj. onih koji imaju isti leksički sastav, isto značenje, ali su i motivirani istom slikom, u sva tri jezika nema. Taj stupanj ekvivalencije imaju grčki i latinski kalkirani frazem sa sastavnicom Σάγροα – *Sagra*. Potpuna ekvivalencija u latinskome i hrvatskome nalazi se u dvama frazemima. Prvi je parnjak **equus Troianus** i **trojanski konj**. Premda priča o trojanskome konju potječe iz Grčke, frazem u tome obliku ne pojavljuje se u grčkome jer su se Grci koristili izrazom δούρατος ἵππος (Hom. *Od.* 8.512) ili δούρειος ἵππος (Eur. *Tro.* 14; Pl. *Th.* 184d) ‘drveni konj’ u neprenesenomu (Homer, Euripid) i prenesenom značenju (Platon). Po uzoru na grčki izraz Plaut i Propertije koriste se pridjevima *ligneus* ‘drven’ i *abiegnus* ‘od jele, jelov’. Sintagma *equus Troianus*, prema svemu sudeći, najranije se pojavljuje u naslovu istoimene nesačuvane tragedije rimskoga književnika Gneja Nevija (3. st. pr. Kr.),²⁷ a tek kasnije u rimskoj književnosti poprima frazeološko značenje i kao takva prelazi u kasnije europske jezike. Drugi je parnjak u latinskome i hrvatskome **nodus Gordius** (**Gordii**, **Gordianus**)²⁸ i **gordijski čvor**. Ishodište tih

²⁶ Komedije grčkih komediografa Aristofana, Kratina (o. 484. – po. 421.), Ferekrata (druga pol. 5. st. pr. Kr.), Antifana (o. 408. – 334.), Aleksida (o. 375. – o. 270.), Filemona (361. – 263.), Menandra (343./342. – 292./291.) i još neki neimenovani komediografi; mimi grčkih sicilskih pjesnikâ Sofrona (5. st. pr. Kr.) i njegova sina Ksenarha (5. st. – 4. st.); poezija grčkih liričara Alkmana (7. st. pr. Kr.), Anakreonta (o. 582. – o. 485.) i Pindara; pismo grčkoga retora Libanija (o. 314. – o. 393.).

²⁷ Izvedbu te tragedije Ciceron spominje u pismu *Fam.* 7.1.2, a jedini njezin sačuvani fragment donosi Warmington (1936: 116).

²⁸ Sintagma *nodus Gordius* (*Gordii*, *Gordianus*) u frazeološkome značenju nalazi se kod rimskih književnika (vidi reference u *Tablici 2*) bez kletika. Isto je s upotrebom *nodum Gordium* (*Gordii*, *Gordianum*) *cecidisse* (*secuisse*, *solvisse*). Ktetik je tim sintagmama vrlo vjerojatno pridodan u srednjovjekovnome latinskom.

kalkiranih frazema bio je grčki izraz Γόρδιος δεσμός kojemu u korpusu nije potvrđeno frazeološko značenje. Djelomičnu ekvivalenciju tvore frazemi s jednakom ili vrlo sličnom slikovitošću odnosno identičnom motivacijom, ali se formalno razlikuju na različite načine (Čagalj i Svitkova 2014: 2). Takav stupanj ekvivalencije u sva tri jezika može se pronaći u tri parnjaka, zatim jedan u grčkome i latinskome, jedan u grčkome i hrvatskome te tri u latinskome i hrvatskome. Frazemi većinom imaju nulti stupanj ekvivalencije kao i potpuni stupanj desemantizacije što ne začuđuje jer proučavani korpus obuhvaća nacionalne frazeme.

4. KONCEPTUALNA ANALIZA

Prema svome značenju odabrani frazemi mogu se svrstati u različite koncepte. Konceptualnom se analizom prikazuju tematsko-značenjska područja unutar kojih se svrstavaju frazemi koji međusobno nisu sinonimi i nemaju istu strukturu (Kovačević 2012: 126). U tome smislu frazemi s toponimskom sastavnicom imaju različita prenesena značenja i mogu izražavati ironiju, glupost, naivnost, odnosno općenito predrasude o nepoznatim dalekim krajevima u koje nije po našem poimanju još stigla civilizacija, nadalje animozitet između grada i provincije i sl. (Pintarić i Hrdlička 2018: 410). Prisutnost pak etnonima kao sastavnica u frazemima odražava percepciju o nepoznatim i stranim zajednicama iz perspektive vlastitoga kulturnog modela, što pruža osnovu za pozitivnu ili negativnu usporedbu sa sobom, koja nas može nadahnjivati i učvršćivati svijest o sebi, ali i biti izvor negativnim stavovima/stereotipima i vrednovanjima (Ivanetić i Karlavaris-Bremer 1999b: 140). Ta percepcija i vrednovanje u frazemima s navedenim sastavnicama iz korpusa mogu se odnositi na: 1) čovjeka (vanjština, fizičko i psihičko stanje, osobine, ponašanje i međuljudski odnosi, status i životne situacije), 2) prostor i vrijeme, 3) način. Unutar tih triju skupina frazemi su razvrstani u koncepte mahom oslanjajući se na kategorizaciju kod Fink Arsovski (2002: 37–61), Matešić (2006: 48–58), Vidović Bolt (2011: 87–139), Kovačević (2012: 126–281) premda među njima ima nekih neusklađenosti.²⁹ Za one koji se nisu

²⁹ Hrnjak (2001: 193) upozorava da je pri kategorizaciji frazeološkoga materijala neizbježna autorova subjektivnost koja se javlja kao posljedica konceptualnoga sinkretizma frazema, a “ovisi o osjećaju za odnos jezika i stvarnosti koji može varirati u sitnim, ali bitnim detaljima od čovjeka do čovjeka”. Tako je koncept uzaludnoga posla iz skupine frazema koji opisuju odnos prema radu (Vidović Bolt 2011: 123–124) modificiran u koncept uzaludnoga traćenja vremena u skupini frazema koji opisuju ponašanje i međuljudske odnose (Mijić i Bartulović 2016: 134–135). Koncept ponavljanja kod Vidović Bolt (2011: 100) spada u karakterne osobine, a kod Kovačević (2012: 231) u ponašanje i međuljudske odnose, dok je u radu smješten u skupinu frazema koji se odnose na način.

mogli uvrstiti u navedene koncepte predloženi su novi (fizička sličnost, dobro raspoloženje, otvorenost, ružno ophođenje s ljudima, prividna dobit, nikada, sigurnost, svršenost, nedokučivost, potpuna tišina).

4.1. FRAZEMI KOJI SE ODMOŠE NA ČOVJEKA

4.1.1. VANJŠTINA

U odabranome korpusu dva grčka frazema³⁰ opisuju vanjštinu: Ἀνθρώπιος ὄνος pripada konceptu razvijenoga tijela, a Τυρρηνικὸν ἀνδρίαντα τινὸς εἶναι³¹ konceptu fizičke sličnosti. Oba se u svojoj osnovi temelje na analogiji između čovjekove fizionomije i predmeta iz njegove neposredne blizine.

Frazem Ἀνθρώπιος ὄνος ima dvorječni toponimski lik kojemu je referent bila hrid smještena u morskome tjesnacu ispred grada Antrona u Tesaliji. Grad je u antici bio poznat po proizvodnji mlinskoga kamenja.³² Prema Diogenijanu (1.26), taj se izraz koristio za one koji su veliki, neuglašeni i neučinkoviti. Za razliku od hrvatskoga frazema³³ **kao od brda odvaljen** sa značenjem ‘snažan, jak, pun zdravlja i snage’, koji se pri opisu muškoga tijela shvaća kao kompliment (Fink Arsovski 2002: 39), grčki povezuje veličinu tijela s neučinkovitošću, tj. s tromošću. Uzimajući u obzir vrlo istančan grčki osjećaj za proporcije ljudskoga tijela, utjelovljen još u 5. st. pr. Kr. u Polikletovu kanonu, u Diogenijanovu objašnjenju može se predmnijevati negativan stav starih Grka prema korpulentnim ljudima koje ne krasi gracioznost pokreta i tjelesna skladnost.

Značenje ‘biti sličan *komu*’ sadržano je u frazemu Τυρρηνικὸν ἀνδρίαντα τινὸς εἶναι. Dok u talogu hrvatskoga frazema **biti slika i prilika čija** slika ne mora značiti ‘umjetničko djelo’ nego općenito ‘pojavnost’, grčki implicira umjetničko djelo, i to etruščanske provenijencije. Grčki frazem motiviran je činjenicom da su Etruščani³⁴ bili cijenjeni kao vrsni kipari i njihovi su zavjetni brončani kipovi bili vrlo popularni

³⁰ Vlastiti doslovni prijevodi frazema naveden je u bilješkama.

³¹ Prijevodi su frazema: Antronski Gornji Mlinski Kamen; biti čiji tirenski kip.

³² U radu su podatci o smještaju i znamenitostima antičkih toponima preuzeti iz Smith (1854). O pojedinim grčkim i rimskim povijesnim osobama i mitološkim likovima kao i kulturnim osobitostima vidi više u: Smith (1873); OCD; *Der Kleine Pauly* (dalje: *DKP*).

³³ Valja napomenuti da se, premda postoji bezbroj sinonimnih frazema i inačica, u radu kao primjeri navode koliko je god moguće hrvatski frazemi koji su pozadinskom slikom barem u nekomu dijelu slični grčkim i/ili latinskim, a preuzeti su iz hrvatsko-latinskoga, hrvatsko-grčkoga i hrvatskoga frazeološkog rječnika.

³⁴ Grci su Etruščane zvali Tirenima, a Rimljani Tuscima pa odatle ime pokrajine Toskana.

i rasprostranjeni po čitavome ondašnjem svijetu (Plin. *HN* 34.15). On je odraz kulturno-povijesnih dodira Grka s Etruščanima, koji se mogu datirati već od 8. st. pr. Kr., na jugu Apeninskoga poluotoka između grčkih i etruščanskih kolonija na području pokrajine Kampanije u vidu trgovačko-pomorskih veza dvaju naroda kao i njihovih međusobnih sukoba.³⁵ Protivno očekivanju taj frazem nije negativno konotiran imajući u vidu grčku i rimsku negativnu predodžbu o Etruščanima kao tustim izjelicama i njihovim ženama kao razvratnicama (Plaut. *Cist.* 562 i d.; Catull. 39.11; Verg. *Geor.* 2.193; Liv. 1.57; Diod. Sic. 5.40; Ath. 1.42 itd.).

4.1.2. FIZIČKO I PSIHIČKO STANJE

Frazemi koji opisuju fizičko stanje pripadaju konceptima smrti i zdravlja, a onaj koji opisuje psihičko stanje konceptu dobrog raspoloženja.

Unutar koncepta smrti nalaze se dva frazema čija je sastavnica *ἄιδης*, mitološko podzemlje kojim lutaju sjene pokojnih: *εἰς Ἄιδου (γῆς ἔνερθε) οἴχεσθαι* i *Ἄιδου πρωκτῷ περιπεσεῖν*.³⁶ Prvi je izraz zabilježen već kod Homera,³⁷ a za drugi je izraz Diogenijan (2.43) naveo da je razumljiv sam po sebi. Njima odgovara primjerice hrvatski frazem **otići pod ledinu** čija pozadinska slika također ima veze s površinom ispod zemlje, tj. s tamom. Sve navedene frazeme povezuje značenje ‘umrijeti’ i pretežno eufemiziranost u izričaju – među njima se izdvaja prvi jer ima i pomalo komičan prizvuk zbog sastavnice *πρωκτός*. Naime, o smrti se najčešće govori slikovito i ublaženo, a upravo frazemi kao jedna od jezičnih jedinica mogu imati ulogu eufemizama (Opašić i Gregorović 2010: 56).

U hrvatskome frazemu <biti> **zdrav kao dren** ‘potpuno zdrav’ za uspoređivanje zdrava čovjeka koristi se dren kao vrlo čvrsto i otporno drvo (Fink Arsovski 2002: 44), a u grčkome **Ζήνωνος (Κρότωνος, κρότωνος) ὑγιέστερος**³⁸ antroponom Zenon te leksičke inačice homofoni ojkonom *Κρότων* i apelativ *κρότων*. Prve dvije leksičke inačice *Ζήνων* i *Κρότων* upućuju na metonimijska slika zdravlja. Naime, Zenon je bio liječnik (2. st. pr. Kr.) koji je doživio vrlo duboku starost bez ikakve bolesti (Append. C 2.98a), a grčki grad Kroton (današnji Crotone) u južnoj Italiji iznjedrio je velik broj atletičara olimpijskih pobjednika što se pripisivalo tomu da nešto u gradu potiče zdravlje i tjelesnu snagu (Strab. 6.1.12). Osim toga, grad je bio sjedište poznate medi-

³⁵ O povijesti Etruščana vidi više u: Pallottino (2008: 125–248).

³⁶ U prijevodu: u Had (ispod zemlje) brzo otići; u Had stražnjicom pasti.

³⁷ U nastavku rada ako se frazem spominje u kontekstu književnoga djela, reference vidi u *Tablici 2*.

³⁸ U prijevodu: zdraviji od Zenona (Krotona, krpelji).

cinske škole (*EB*³⁹ s. v. “Crotone Italy”), a liječnici iz Krotona smatrani su najboljima (Hdt. 3.131).

U okviru koncepta dobrog raspoloženja grčkomu frazemu **Ἀττικὸς εἰς λιμένα**⁴⁰ sinoniman je hrvatski **biti u svome elementu** ‘nalaziti se u sredini koja najbolje odgovara osobnim sklonostima i prirodi; biti dobro raspoložen’. Slika pompozna uplovljavanja ili isplovljavanja antičkih mornara pred svojim sugrađanima u ratno doba u osnovi je grčkoga izraza (Zenob. 2.10; Diogenian. 1.66). Upravo grčki povjesničar Tukidid (o. 460. – o. 396.) opisuje jedno takvo isplovljavanje atenske flote prema Sirakuzi (Thuc. 6.31–32).

4.1.3. OSOBINE

Frazemi kojima se opisuju ljudske osobine mogu se podijeliti u sedam koncepata, i to: umna ograničenost, kukavičluk/plašljivost, površnost, hvalisavost, lukavost, sklonost laganju i brbljavost. Svi navedeni koncepti odnose se na negativne osobine.

a) Umna ograničenost

Unutar koncepta umne ograničenosti jedan je frazem značenja ‘ne ponašati se normalno, ne biti pri zdravoj pameti, biti blesav, lud’ – **Κέσκον οἰκεῖν (οὐκ ἔχειν)**, a tri sa značenjem ‘vrlo glup’ – **Βοιώτιος νοῦς (Βοιώτια ῥῆς)**, **Arcadicus iuvenis**,⁴¹ **glup kao Bosanac**.

Sastavnica je prvoga frazema ojkonom *Κέσκος*, grad u maloazijskoj pokrajini Pamfiliji. Prema Zenobiju (4.51) i Hesihiju (s. v. “Κέσκος πόλις”), taj se izraz primjenjivao na one koje nemaju pameti, ali pri tome nisu naveli njegovu motivaciju. No zahvaljujući podatku u Sude (s. v. “Κέσκος”) postaje jasna motivacija njegove pozadinske slike: rijeka imenom Ἄβους teče u blizini grada, pa su antički komediografi, aludirajući na pridjev ἄβους ‘nerazborit, bezuman, lud, glup’, tim izrazom ismijavali glupe ljude.

U hrvatskome frazemu **glup kao Bosanac** Bosanci se kroz viceve o Muji i Fati percipiraju kao glupi (Barčot 2018: 13), dok se ktetici u grčkome i latinskome odnose na stanovnike dviju grčkih pokrajina koji su u antici smatrani neukima i nekultiviranima jer su Beočani bili stočari, a Arkađani brđani. Ismijavanje Beočana kao neukih, pa time i glupih nastalo je kao rezultat svjetonazora Atenjana koji su se na temelju svojih

³⁹ *EB* za *Encyclopædia Britannica*, URL: <https://www.britannica.com/place/Crotone-Italy> (1. ožujka 2021.).

⁴⁰ U prijevodu: Atičanin u luci.

⁴¹ Prijevodi su: nastavati (nemati) Kesko; beotska pamet (beotska svinja); arkadski mladić.

političkih i kulturnih postignuća kao pomorsko-trgovačke metropole smatrali duhovno superiornijim od Beočana koji su se bavili stočarstvom. U slučaju Beočana radi se o stereotipizaciji na regionalnoj razini, no postavlja se pitanje kako je došlo do toga da su Rimljanima u označavanju glupe osobe poslužili baš Arkadani kao stanovnici grčke pokrajine, a ne neki od stanovnika s njihova područja. Vrlo vjerojatno za to se može poticaj potražiti u Vergilijevoj bukolskoj poeziji: likovi pastira nadmeću se u arkadscome krajoliku kao sinonimu idilična života jednostavnih pastira, pa su onda u tome smislu posljedično glupi i neuki.

b) Plašljivost/kukavičluk

U korpusu su zabilježena tri grčka frazema u značenju ‘biti plašljiv’: **Ἀρκάδιον βλάστημα, Πηγίων δειλότερος i δειλότερος λαγὼ Φρυγός**,⁴² usp. **sinja kukavica**.

Motivacija za frazem s ktetikom *Ἀρκάδιος* nije navedena (Diogenian. 3.42), a najvjerojatnije ima veze s nekim povijesnim ili mitološkim događajem.

Prema Zenobiju (5.83) motivacija za drugi izraz bila je u tome što je Ksenarh Sofronov prvi ismijavao Regijce zbog njihova kukavičluka. U Sudi je motivacija toga izraza opširnije objašnjena pa se tako saznaje da je Ksenarh bio pisac mima i da je to učinio na poticaj sirakuškoga tiranina Dionizija I. (Suda s. v. “Πηγίνους”), koji je ratovao od 399. do 389. godine s Regijom (današnji Reggio di Calabria). Sirakuški tiranin – inače poznat po tome što je na svome dvoru okupljao mnoge grčke književnike, između ostaloga kod njega je boravio grčki filozof Platon – očito svjestan snage književne riječi odlučio ju je iskoristiti u propagandne svrhe, tim više što je mim bio kraća scenska igra koja je počivala na pučkoj farsu i lakrdiji te kao takav uživao vrlo veliku popularnost među pukom.

U prethodna dva frazema izražena je negativna slika o pripadnicima pojedinih grčkih gradova ili pokrajina. Ktetik u trećemu frazemu odnosi se na maloazijski narod s kojim su grčke kolonije bile u neposrednomu dodiru. Frigijci su smatrani plašljivijim od svih drugih naroda, i posljedično zečevi u njihovoj zemlji bili su plašljiviji od svih ostalih, pa se u tome izrazu vidi dvostruka hiperbola (*ὑπερβολαὶ ἐπὶ ὑπερβολαῖς*) (Strab. 1.2.30; Hamilton i Falconer 1903: bilj. 3). Zbog toga je on u svome izričaju ekspresivniji od hrvatskoga frazema **plašljiv kao zec** s kojim dijeli sličnu pozadinsku sliku. Međutim, što je bila konkretna motivacija tomu frazemu, nije poznato, no može se dovesti u vezu sa stereotipnom predodžbom Grka o sklonosti maloazijskih i istočnjačkih naroda mekoputnosti i bogatstvu što neizostavno djeluje na umanjeње njihove muškosti, tj. ratničke vrline.

⁴² U prijevodu: arkadski potomak; plašljiviji od Regijaca; plašljiviji od frigijskoga zeca.

c) Površnost

Još u antici motivacija frazema **πάνθ' ὑπὸ μίαν Μύκονον**⁴³ nije više bila jasna (DKP 2013, s. v. “Mykonos”), tj. nije bio više poznat događaj koji se vezivao za maleni otok Mikon u srednjim Kikladama. Moguće je da je taj izraz motiviran geološkim izgledom malenoga otoka čija je površina najvećim dijelom prošarana brdima granitne građe, a to bi se moglo dovesti u vezu s mitološkom događajem (Smith 1854, s. v. “Myconus”). Naime, kada je Heraklo pokorio gigante, smjestio ih je ispod otoka, pa je otuda potekao taj izraz primjenjivan na one koji na jedno mjesto stavljaju ono što po prirodi ne ide skupa (Strab. 10.5.9), tj. ogromni su giganti strpani pod maleni otok. Prema Gregoriju s Cipra (L 3.1), taj se pak izraz odnosio na sve one osuđene na istu kaznu. Ta iznesena djelomično različita tumačenja mogu se objediniti u frazeološkome značenju ‘poistovjećivati, smatrati nešto istim što ne pripada / što ne ide zajedno’, usp. **trpati (baciti/bacati) u isti koš koga, što**.

d) Hvalisavost

Slika frazema **ἡμεῖς δέκα Ῥόδιοι, δέκα νῆες**⁴⁴ izgrađena je na suprotstavljanju veličine čovjeka u odnosu na lađu, a zamjenica *mi* uz sintagmu *desetorica Rođana* upućuje na to da su se oni očito hvalili kako su osvojili te lađe. Diogenijan (5.18) u objašnjenju toga izraza izostavio je motivaciju, ali neki novovjekovni leksikografi povezivali su je uz činjenicu da su Rođani kao otočani bili vrlo vješti u gradnji ratnih sprava (Leutsch i Schneidewin 1965: 254, bilj. 18 prema Erasmus Schottus, Mueller *Dorr*. II.413). Protivno njima Leutsch i Schneidewin (1965: 254, bilj. 18) povezuju taj izraz s Ezopovom basnom o hvalisavcu odakle je potekla ona poznata uzrečica *Ovdje je Rod, ovdje skoči*. ‘Biti hvalisavac’ izražava se potpuno drugačijom slikom u pozadini hrvatskoga frazema **<biti> junak na jeziku**.

e) Lukavost

Za lukave osobe koristio se izraz **Λιβυκὸν θηρίον εἶναι**,⁴⁵ usp. **lukav kao lisica** ‘biti vješt i lukav, biti prepređen, biti sposoban i spreman za svaku prevaru’. Mnogobrojnost životinjskih vrsta u Libiji motivirala je sliku lukavoga čovjeka s mnogobrojnim vrstama ponašanja (Diogenian. 6.11; usp. Greg. Cypr. M 4.25; Hsch. s. v. “Λιβυκὸν θηρίον”), a opis libijske faune donosi grčki povjesničar Herodot (484. – 424.) u svome djelu *Povijesti* (Hdt. 4.191.4–192). Izraz je vjerojatno nastao pota-

⁴³ U prijevodu: sve pod jedan Mikon.

⁴⁴ U prijevodu: nas desetorica Rođana, deset lađa.

⁴⁵ U prijevodu: biti libijska stvor.

knut babilonskim, perzijskim i medijskim zidnim slikama, na koje aludira Aristofan u *Žabama* 938 (Leutsch i Schneidewin 1965: 271, bilj. 11).

f) Sklonost laganju

Frazemi u značenju ‘puno lagati’ potvrđeni su u sva tri jezika s različitim etnonimskim sastavnicama: **κρητίζειν, Parthis mendaciorem esse,⁴⁶ lagati kao Turčin (Srbin).**

U kontekstu netrpeljivosti i nepovjerenja prema drugim narodima kao posljedice vrlo loših povijesno-političkih odnosa pojavljuju se latinski i hrvatski frazem. Njima je sastavnica etnonim, a označava pripadnika neprijateljskoga naroda (*Parthi, Turčin/Srbin*) kojemu se pridjeva stereotipno obilježje sklonosti laganju. Rimljani su se na svome osvajačkom pohodu prema istoku sukobili s Partima⁴⁷ te su s njihovim kraljem Mitridatom vodili tri rata tijekom prve polovice 1. st. pr. Kr. Kao što su Rimljani doživljavali Parte kao lažljivce, tako su i Hrvati doživljavali Turke zbog neugodnih povijesnih iskustava. Turci su stoga uglavnom negativno obilježeni u hrvatskoj frazeologiji pa se s njima uspoređuju osobe koje puno lažu i govore očite neistine, prekomjerno piju itd. (Crnić Novosel i Opašić 2014: 288). U hrvatskome frazemu može alterirati sastavnica koja otkriva isti stereotip o Srbima kao lažljivim ljudima (Bolt Vidović i Batinić 2018: 484).

Različito od prethodnih dvaju frazema, grčki je utemeljen na mitološkoj slici. Naime, izraz **κρητίζειν** motiviran je prizorom kada je Idomenej, kretske junak, iako izabran kao sudac od Grka pod Trojom pri diobi plijena, sebi odabrao najbolji dio plijena (Zenob. 4.62; Suda s. v. “Κρητίζειν”). Moguće je da se taj prizor opisivao u jednome od kikličkih epova trojanskoga ciklusa (*Etiopida, Mala Ilijada, Razorenje Ilija*).⁴⁸ Postoji i druga pretpostavka o podrijetlu toga izraza, a pripisuje se Epimenidi, kretskom mudracu, pjesniku i svećeniku (6. st. pr. Kr.). Taj se izraz naziva paradoksom lažljivca jer ako Epimenida kao Krećanin tvrdi da su svi Krećani lažljivci, tada njegova izjava u osnovi znači da Krećani nisu lažljivci (Beall, Glanzberg i Ripley 2020). Inače je o Krećanima u antici prevladavala stereotipna slika kao vrlo pohlepnima (Plb. 6.46.3) i lažljivima (Callym. *Hymn* 1.8; Ovid. *Ars am.* 1.298).

g) Brbljavost

Brbljava se osoba u grčkome opisivala frazemom **τὸ ἐν Δωδώνη χαλκεῖον ὑπερηχεῖν**,⁴⁹ usp. **govoriti kao navijen** ‘govoriti (pričati i sl.) mnogo (bez prekida)’.

⁴⁶ U prijevodu: “kretizirati”, tj. lagati kao Krećanin; biti lažljiviji od Parta.

⁴⁷ Oni su osnovali Pontsko kraljevstvo na području Male Azije.

⁴⁸ O njima vidi više u: Lesky (2001: 86–90).

⁴⁹ U prijevodu: u Dodoni mjed odjekuje.

Kao motivacija frazemu poslužilo je odjekivanje mjedi kao jedan od načina proricanja u poznatome grčkom svetištu Dodoni u pokrajini Epiru. Ondje je na stupu bio kip dječaka s mjedenim bičem u ruci i kada bi zapuhao vjetar, mjedeni bič udarao bi u mjed koja je visjela u zraku (Zenob. 6.5).

4.1.4. PONAŠANJE I MEĐULJUDSKI ODNOSI

Iz korpusa se može izdvojiti dvadeset frazema koji se mogu svrstati u sedam koncepta, a odnose se na ponašanje i međuljudske odnose: zaprepaštenje, otvoreno govorenje, uzaludno traćenje vremena, pretvaranje i neiskrenost, prevara, ružno ophođenje s ljudima, iskorištavanje.

a) Zaprepaštenje

Stanje zaprepaštenosti odnosno šokiranosti u frazemu **frigidior hieme Gallica**⁵⁰ Petronije uspoređuje s galskom zimom, tj. sa stanjem u kojem se čovjek zamrzne kada čuje neku strašnu vijest. Naime, područje Galije protezalo se i preko Alpa poznatih po surovim zimama. Sinoniman mu je hrvatski **stati kao ukopan** ‘zalediti se od šoka, biti začuđen’.

b) Otvorenost

Ime jezika metonimijski stoji za razumljiv izraz na materinskom jeziku (Ivanetić i Karlavaris-Bremer 1999b: 139) u frazemima <plane et> **Latine loqui**⁵¹ i **govoriti <jasno> hrvatski**, ‘govoriti posve jasno, otvoreno’. U njima se naglašava da je važno govoriti materinskim jezikom zbog jasnoće. Upravo to naglašavanje u njihovu semantičkom talogu asocijativno suprotstavlja domaćemu jeziku strani jer je u mentalnome sklopu podsvjesno usidrena negativna predodžba o pripadnicima drugih naroda iza čijih se nerazumljivih riječi krije opasnost.

c) Uzaludno traćenje vremena

Najveći broj frazema iz korpusa, njih sedam, vezuje se uz koncept uzaludnoga traćenja vremena, a imaju različitu slikovitost, pa time i motivaciju. Četiri frazemi okupljena su oko značenja ‘raditi uzaludan posao’: **ἐν Ἄιδου κοσκίνῳ ὕδωρ φέρειν, πύξον εἰς Κύτωρον ἄγειν** (Leutsch i Schneidewin 1965: 59, bilj. 6 prema Eust.

⁵⁰ U prijevodu: hladniji od galske zime.

⁵¹ U prijevodu: <jasno i> latinski govoriti.

88.3), *γλαῦκας Ἀθήναζε <ἄγειν>* i *ἰχθὺν εἰς Ἑλλάσποντον ἄγειν*⁵² (App. C 3.32; Leutsch i Schneidewin 1965: 59, bilj. 6 prema Hesych. Suidas). Prvomu grčkom frazemu pozadinskom slikom nalikuje hrvatski **prelijevati iz šupljeg u prazno**, a drugomu **nositi drva u šumu**. Njihova slikovitost počiva na apsurdnome načinu prenošenja objekta (vode) sitom u Hadu⁵³ ili nošenjem objekta (sove, šimšira, ribe) kojega ima u izobilju na odredišnome mjestu (Kitor, Atena, Dardanele): u antici je Kitor, grčki grad na sjeverozapadnoj maloazijskoj obali, bio poznat po izvozu šimšira (Strab 12.3.10), sove su u velikome broju nastavale atensko područje (Zenob. 3.6; Diogenian. 3.81; Greg. Cypr. 2.11),⁵⁴ a morski tjesnac Dardanele (grčki Helespont) obilovao je ribom.

Nadalje, navedenomu konceptu pripadaju i tri polisemna frazema značenja 'pokušavati/pokušati učiniti nemoguće, tražiti pravilno rješenje u kompliciranoj situaciji; raditi uzaludan posao' zabilježeni u sva tri jezika s etnonimom ili hidronimom kao sastavnicom: **Αἰθίοπα λευκαίνειν (σμήχειν)** (Plut. *Paroim.* B 7, 52; Zenob. 1.46; Diogenian. 1.45), **caput Nili quaesivisse/quaerere, ispraviti/ispravljati krivu Drinu**.⁵⁵ Za grčki frazem kao motivacija poslužila je Ezopova bajka o crncu (Aesop. 104).

d) Pretvaranje i neiskrenost

Hinjeno ponašanje kojim se želi izbjeći pružanje pomoći ili odgovornost u međuljudskim odnosima izražava se frazemima **ὁ Κρής τὸν πόντον <ἀγνοεῖ>**⁵⁶ (Strab. 10.4.17; Zenob. 5.30; Diogenian. V 3.41) i **praviti se Englez (Kinez, Tošo)** 'pretvarati se nevješt, nezainteresiran, ravnodušan'. U oba je frazema sastavnica etnonim i njihova je pozadinska slika vrlo slično motivirana: u hrvatskome frazemu osoba se ponaša kao stranac, tj. Englez, u poznatoj situaciji, a u grčkome Krećanin kao vrlo vičan pomorac hini da ne pozna more. Stoga grčki frazem ima ironičniji i apsurdniji prizvuk nego hrvatski.⁵⁷ Hrvatska inačica frazema sa sastavnicom *Kinez* motivirana je njihovom brojnošću, ali i njihovom sve većom naseljenošću u Europi, a odlikuje ih dominantna

⁵² Prijevodi su frazema: u Hadu nositi vodu sitom; nositi šimšir u Kitor; nositi sove u Atenu; nositi ribu u Helespont.

⁵³ O motivaciji toga frazema vidi više u: Mijić i Bartulović (2016: 129).

⁵⁴ Za taj frazem navodi se da se besmislenost konceptualizira dvostrukim simbolom mudrosti (Ivanetić i Karlavari-Bremer 1999a: 53). Prema Dobrovol'skij i Piirainen (2005: 23) taj je frazem, koji je postao općeeuropskim u mnogim jezicima (ali ne i u hrvatskome, op. autorica), u okviru njihova razrađenog koncepta kulture primjer za aspekt tekstualne zavisnosti jer je zabilježen u Aristofanovoj komediji *Ptice*, a sam je tekst pak motiviran kulturom.

⁵⁵ Prijevodi su frazema: bijeliti (brisati) Etiopljanina; tražiti izvor Nila. O njihovoj pozadinskoj slici vidi više u: Mijić i Bartulović (2016: 135), a za **ispraviti/ispravljati krivu Drinu** Crnić Novosel i Opašić (2014: 292).

⁵⁶ U prijevodu: Krećanin ne poznaje more.

⁵⁷ Mijić i Bartulović (2016: 135).

facijalna ekspresija i slabiji verbalni izričaj (Vidović Bolt i Batinić 2018: 484).

Konceptu pretvaranja i neiskrenosti pripada i grčki frazem **Μεγαρέων δάκρυα**,⁵⁸ usp. **krokodilske suze** ‘neiskreno, lažno, dvolično suosjećanje; obilno plakanje’. Antički i bizantski leksikografi navode različite motivacije za njega. Po jednim taj je izraz čuvao sjećanje na to da je neki Bakhijad⁵⁹ prisilio građane Megare da oplakuju smrt njegove supruge, kćeri kralja Klitije (Zenob. 5.8), a po drugima izraz je nastao zato što su suze bile izazivane ostrim mirisom češnjaka koji se naveliko uzgajao u Megari (Zenob. 5.8; Apost. 11.10; usp. Hsch. s. v. “Μεγαρέων δάκρυα”). Za prvu motivaciju ponuđena je i varijanta: neka je kraljica bila ta koja je prisilila Megarane da oplakuju kraljevu smrt (Diogenian. 6.34; Apost. 11.10).

Konceptualno je vrlo blizak prethodnim frazemima i **ὁ Σκύθης τὸν ἵππον**,⁶⁰ usp. **kiselo je komu grožđe** ‘nedostižno/nedostupno je nekomu nešto, izlika za ono što se ne može dobiti’. Sastavnica **Σκύθης** označava pripadnika nomadskoga naroda s područja oko Crnoga mora, o čijoj je povijesti, načinu života i običajima pisao Herodot. Skiti su u antici bili poznati kao vrlo dobri ratnici i konjanici. Semantički talog izraza ne bi uopće bio jasan da nema Zenobijeva (5.59) i Diogenijanova (7.12) objašnjenja. Oni se pri tome pozivaju na grčkoga pjesnika Pindara: on je napisao da se neki Skiti pretvaraju da danju preziru ubijenoga konja, ali mu potajno sjekirama otkidaju crijeva, noge i glavu. S tim objašnjenjem pozadinska slika uistinu upućuje na hinjen odnos pojedinacâ iz skitskoga naroda prema mrtvom konju, ali ne otkriva važnost konja u skitskoj kulturi. No podatci iz Herodotova djela (4.71–73) mogu donekle baciti jasnije svjetlo na sliku u dubinskoj strukturi toga frazema. Budući da su se konji obično pokapali zajedno sa svojim vlasnikom koji je bio pripadnik više elite, vjerojatno se u pozadini te slike može iščitati oskrvrnjenje nad truplom konja počinjeno iz zavisti pripadnika nižih slojeva zbog toga što nisu mogli imati tako raskošne pogrebe.⁶¹

e) Prevara

Općeeuropskim frazemom **equus Troianus** odnosno **trojanski konj** podrazumijeva se ‘skrivena opasnost; lukava, podla prevara; onaj koji se lukavo uvuče u neku zajednicu da bi je iznutra oslabio i uništio’.⁶² Iako je u *Hrvatsko-latinskome frazeološkom rječniku* naveden za hrvatski frazem <to> **nije čist posao** (<to> **nisu čista posla**)

⁵⁸ U prijevodu: suze Megarana.

⁵⁹ Iz obitelji Bakhijada dolazili su korintski tirani tijekom 8. i 7. st. pr. Kr. (v. Smith 1873, s. v. “Bacchiadae”).

⁶⁰ U prijevodu: Skita konja.

⁶¹ Monografski prikaz o Skitima donosi Cunliffe (2019).

⁶² O motivaciji frazema vidi više u: Kovačević (2015: 28–29).

kao sinoniman **initus est equus Troianus**⁶³ ‘nešto je neispravno (protuzakonito, mutno)’, zapravo se radi o istome frazemu s fakultativnom sastavnicom.

f) Ružno ophođenje s ljudima

Značenje ‘otjerati/tjerati *koga*, otarasiti se *koga*, napustiti *koga*, *što*, raskrstiti s *kim*, s *čim*’ u latinskome se može izraziti frazemima **abire Morboviam** i **abire in (ad) Graecum pi**⁶⁴ te stoga pripadaju konceptu ružnoga ophođenja s ljudima na verbalnoj razni. Česte su upotrebe toponima kao eufemizama u ljutnji umjesto psovki (Pintarić 1999: 169).

Pozadinska slika prvoga frazema postignuta je igrom riječi *morbus* i *via* (doslovno: cesta bolesti). Vješala u obliku grčkoga slova π prisutna su u pozadinskoj slici drugoga frazema (Meyer 1877, s. v. “pi”).

Slanje u “zemlju bolesti” ili na vješalima u latinskim frazemima kao i slanje k vrugu u hrvatskome **poslati/slati k vrugu (do vruga) koga, što** služe kao eufemizmi, ali u biti u sebi sadrže i nijansu kletve jer se riječima upućenim u ljutnji osobi želi propast u fizičkome smislu u latinskim frazemima, a u hrvatskome i u duhovnome smislu.

g) Iskorištavanje

U značenju ‘osoba koja služi drugima da se na njoj nešto provjeri, osoba ili životinja za pokuse’ dolazi **ἐν Καρὶ τὸν κίνδυνον περιᾶσθαι**⁶⁵ (usp. <biti> **pokusni kunić**) potvrđen u književnim djelima različitih žanrova. Sastavnica *Κάρ* označava pripadnika jugozapadne maloazijske pokrajine Karije koja se u dodiru s grčkim kolonijama vrlo rano helenizirala. Pozadinska slika toga frazema temelji se na činjenici da su Karani u povijesti zabilježeni kao prvi ratnici plaćenici i kao takvi bili postavljeni u prve redove onih koji su ih unajmili (Zenob. 3.59; usp. Greg. Cypr. M 3.45). Primjerice, grčki povjesničar Polibije (o. 210. – 120.) kada govori o tome da zapovjednik vojske ne bi trebao izlagati svoj život velikoj opasnosti, navodi da bi pokus trebao biti izveden na bezvrijednome Karaninu, a ne na zapovjedniku (Polyb. 10.32.18). Frazem izražava negativnu stereotipizaciju pripadnika drugih naroda, pri čemu treba naglasiti da su Grci negrčke narode općenito smatrali barbarima, tj. manje vrijedima. U tome pogledu nisu razlikovali ni Karane koji su bili brojni među njihovim robovima (Leutsch i Schneidewin 1965: 71, bilj. 89).

⁶³ U prijevodu: unutra je trojanski konj.

⁶⁴ U prijevodu: nositi se u zemlju bolesti; nositi se na grčko pi.

⁶⁵ U prijevodu: iskušavati opasnost na Karaninu.

4.1.5. STATUS I ŽIVOTNE SITUACIJE

Sedam frazema kojima se opisuju status i životne situacije osobe mogu se podijeliti u koncepte osiromašenja, propuštene prilike, prividne dobiti, teške situacije te zbrke/kaosa.

a) Osiromašenje

Hrvatskomu **pasti (spasti) s konja na magarca** i grčkomu frazema **ὁ Λυδὸς τὸν ὄνον ἐλαύνει**⁶⁶ ‘doći iz boljega položaja u gori, spustiti se s višega položaja na niži’ zajednička je sastavnica *magarac* odnosno *ὄνος*. Za razliku od hrvatskoga frazema u kojemu je simbolika zoonimskih sastavnica *konj* i *magarac* oblikovala njegovo značenje, kao i usporedba visine osobe koja se nalazi na konju i magarcu (Barčot 2016: 23), u pozadinskoj slici grčkoga frazema nema konja kao simbola bogatstva i društvenoga ugleda ni padanja s višega položaj na niži, već je potpuno desemantiziran. Naime, sliku Lidanina koji jaše magarca treba staviti u kulturno-povijesni kontekst: maloazijski Lidani bili su vrlo vješti konjanici i prvi su kovali novac (Hdt. 1.79, 94), te su općenito smatrani vrlo bogatim narodom. Stoga, promjena njihova “prijevoznog sredstva” iz više kategorije (konja) u nižu (magarca) uistinu upućuje na osiromašenje.

b) Propuštena prilika

U frazemu **Παναθηναίων κατόπιν ἤκειν**⁶⁷ (usp. Apost. 14.6) ‘prekasno je za što, propala je stvar, propuštena je prilika’ semantički je talog više nego asocijativan jer su Panatenejske svetkovine, održavane svake četiri godine u čast božice Atene u trajanju od sedam dana, bile vrlo bogate raznovrsnim sadržajem: pored raskošne povorke i žrtvovanja u čast božici, organizirana su različita glazbena i sportska natjecanja s bogatim nagradama. Prizor te svetkovine krase jonski friz Partenona na atenskoj akropoli. Grčki frazem, u odnosu na hrvatski **prošla baka s kolačima**, ima determiniran i dug vremenski okvir za izgublenu priliku i njegov semantički talog nudi još veličanstveniji prizor jer se ne propušta samo hrana, nego sav sedmodnevni program kojim su Grci ukazivali počast svojoj zaštitnici grada.

c) Prividna dobit

Frazemima **aurum Tolosanum** i **Osculana pugna**⁶⁸ (Fest. p. 197) evociraju se dva

⁶⁶ U prijevodu: Lidanin jaše magarca.

⁶⁷ U prijevodu: doći poslije Panatenejske svetkovine.

⁶⁸ U prijevodu: tološko zlato; oskulanska bitka.

povijesna događaja. Povijesni kontekst prvoga je frazema blago grada Tolose (današnji Toulouse) koje je 106. g. pr. Kr. pri gušenju tamošnjega ustanka opljačkao iz galskoga svetišta rimski konzul Kvint Servilije Cepion. Blago je pod vrlo sumnjivim okolnostima nestalo, pa se pretpostavljalo da ga je Cepion sebi prisvojio (Strab. 4.1.13; Cass. Dio 27.90; Oros. 5.15.25). Od antičkih izvora Strabon je prvi aludirao na to da je to zlato ukleto (usp. hrv. **kao ukleto**). Naime, nakon što je Cepion stavio ruke na to blago, njegov je život završio nesretno jer je bio prognan iz svoje zemlje kao pljačkaš hramova, a prokletstvo toga blaga pratilo je i njegove nasljednike: iza njega su ostale samo kćeri koje su prstom sudbine postale prostitutke (Strab. 4.1.13). Prema rimskome povjesničaru Pompeju Trogu (druga pol. 1. st. pr. Kr. – o. 10. g. po. Kr.), čije je djelo sačuvano u sažecima povjesničara Marka Junijana Justina (o. 2. st.), to prokletstvo odrazilo se u Cepionovu porazu protiv Cimbra⁶⁹ godinu dana kasnije u bitki kod Arauzija (današnji Orange), ali to je prokletstvo znatno ranijega datuma: kada su Gali opljačkavši to blago iz Delfa (279. g. pr. Kr.) i donijeli u Tolosu, bili su ga primorani baciti u jezero da bi se oslobodili kuge od koje su oboljeli (Iust. *Epit.* 32.3). Aulo Gelijs (2. st.) u djelu *Atičke noći* navodi pak da je svatko tko se dodirnuo toga zlata umro mučnom smrću (Gell. 3.9.7), a to se zasigurno povezivalo s oskvrnućem hramova i u Delfima i u Tolosi.

Drugi frazem motiviran je povijesnom bitkom kod grada Ascula (današnji Ascoli) iz 279. g. pr. Kr. u kojoj je epirski kralj Pir s velikim gubitcima pobijedio Rimljane. U njemu je oblik ktetika *Osculana* dijalektalna varijanta ktetika *Asculana* (Otto 1890, s. v. “Osculana pugna”). U hrvatskome je poznatiji kao **Pirova pobjeda** ‘pobjeda s mnogo žrtava’.⁷⁰

d) Teška situacija

Frazemi **Γόρδιος δεσμός**, **nodus Gordius (Gordii, Gordianus)**, **gordijski čvor** označava teški problem, a **nodum Gordium (Gordii, Gordianum) cecidisse (secuisse, solvisse)**, **riješiti (presjeći) gordijski čvor** razrješenje problema na najjednostavniji mogući način.⁷¹

e) Zbrka/kaos

U frazemu **Κέσκων πόλις <τοῦτο>**⁷² stoji etnik Κέσκοι izveden od spomenutoga okjonima *Kesko*. Slikom u dubinskoj strukturi ekspresivniji je od hrvatskoga **<to je**

⁶⁹ O invaziji germanskih plemena Cimbra i Teutona vidi više u: Evans (2005).

⁷⁰ O motivaciji frazema **Pirova pobjeda** vidi više u: Opašić (2014: 417); Kovačević (2016: 24–25).

⁷¹ O motivaciji frazema **gordijski čvor** vidi više u: Opašić (2014: 419); Kovačević (2016: 23–24).

⁷² U prijevodu: <to je> grad stanovnika Keska.

> **luda kuća** jer se ‘opća zbrka, potpuna pometnja’ proteže na čitav grad, a ne samo na kuću.

4.2. FRAZEMI S PROSTORNIM I VREMENSKIM ZNAČENJEM

Frazemima kao jezičnim jedinicama mogu se izraziti prostorni i vremenski odnosi te oni predstavljaju jednu od mogućnosti iskazivanja onoga što je apstraktno, nedimenzionalno i aperceptivno u okviru zajedničkoga ljudskog iskustva. Kategorije vremena i prostora u njima izriču se konkretnim pojavnostima da bi se imenovale pojave i okolnosti koje nemaju tjelesnu dimenziju, s time da je vrijeme teže pojmiti od prostora (usp. Opašić 2011: 65).

Svega je jedan frazem u korpusu s prostornim značenjem ‘vrlo daleko’ unutar koncepta udaljenosti, a to je **ἐν Ὑπερβορείς**.⁷³ Udaljenost se konceptualizira slikom mitskoga blaženog naroda koji živi negdje daleko na nepoznatome području (Hdt. 4.32) u dubokoj starosti (prema Strab. 15.1.57 dožive i do tisuću godina) bez bolesti i u naklonosti bogova (Pind. *Pyth.* 10.29–45). Dok je prostorna kategorija u grčkome frazemu određena točnim geografskim prostorom (doduše izmišljenim, ali značenje etnonima upućuje na to da se radi o narodu koji živi iznad sjevera), u hrvatskome **bog u iza leđa (za leđima)** toga konkretnog određenja nema. Njihove slike u dubinskoj strukturi razlikuju se i po tome što je područje Hiperborejaca u naklonosti bogova, dok se u hrvatskome radi o mjestu van dosega boga.

U korpusu su izdvojena tri frazema koja označavaju vrijeme. Dva latinska frazema koriste se u značenju ‘nikada’: **ad Kalendas Graecas** (usp. **na sveto nigdarjevo**) i **quo die Orcus Acherunte mortuos amiserit**⁷⁴ (usp. **kada na vrbi rodi grožđe**). Oba frazema poživaju na apsurdno motiviranoj slici: kod prvoga je utemeljena na kulturnim razlikama u pogledu grčkoga i rimskoga računanja dana u mjesecu (Grci prvi dan u mjesecu nisu nazivali *Kalendae*), a kod drugoga motivirana je religijsko-mitološkim prizorom podzemlja u kojemu bog Ork ili Pluton suvereno vlada pokojnicima ne dopuštajući im da ikada više ugledaju danje svjetlo. Inače je u grčkoj religiji Aheront bila rijeka mrtvih u Hadu, preko koje je vozar Haron prevezio pokojnike. Rimski su pjesnici preuzeli od grčkih ime Aheront za podzemlje (*DKP* 2013, s. v. “Acheron”).

Značenje ‘nekada, davno’ unutar koncepta davnine ostvareno je u frazemu **πάλαι ποτ’ ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι**,⁷⁵ usp. **nekad bilo, sad se spominjalo**. Njime se aludi-

⁷³ U prijevodu: među Hiperborejcima.

⁷⁴ Prijevodi su frazema: na grčke kalende; onoga dana kada Ork (= Pluton) otpusti mrtve iz Aheronta.

⁷⁵ U prijevodu: nekoć davno bijahu hrabri Milećani.

ra na slavno razdoblje vojnih i kolonizatorskih uspjeha grčkoga maloazijskoga grada Mileta, nakon čega je uslijedilo razdoblje stagnacije koje se pripisivalo njihovu prepuštanju užicima pod utjecajem njihovih susjeda Lidana prije nego su potpali pod perzijsku vlast. Iako se leksikografi ne slažu koji se to događaj iz miletske povijesti krije iza toga izraza, zajednički im je zaključak da je to razdoblje slave prošlo (Zenob. 5.80; Apostol. 13.85; usp. Diogenian. 5.3; Leutsch i Schneidewin 1965: 152, bilj. 80; Leutsch 1965: 598–599, bilj. 85), naglašeno dodatno leksemom iz semantičkoga polja vremena **πάλοι**.

4.3. FRAZEMI KOJI SE ODNOSU NA NAČIN

Frazemi koji se odnose na način ulaze u koncepte sigurnosti, svršenosti, nedokučivosti, ponavljanja te potpune tišine. Njima se opisuje nešto što je sigurno, gotovo/svršeno, nedokučivo, otrcano ili posve tiho.

a) Sigurnost

Grčki frazem **Ἀληθέστερα τῶν ἐπὶ Σάγρα**⁷⁶ i latinski kalk **certiora quam illa quae apud Sagram**, usp. **kao amen u Očenašu** ‘<to je> sigurno, sigurna stvar’, referira se na bitku kod rijeke Sagre (današnja Allaro ili Turbido prema Bicknell 1966: 294) između gradova Krotona i Epizefirijjskih Lokra (današnji Locri) u Velikoj Grčkoj. Već su je antički povjesničari različito datirali, od kraja 7. do početka 6. stoljeća (Bicknell 1966: 294). Prije same bitke Lokrani su tražili pomoć od svojih saveznika Spartanaca, ali im oni nisu pružili vojnu pomoć, već su im savjetovali da se za pomoć obrate Dioskurima, Zeusovim blizancima i Heleninoj braći, što su oni i učinili te dobivši povoljno znamenje od njih prilikom žrtvovanja, vratili se u rodni grad (Diod. Sic. 8.32.1; Iust. *Epit.* 20.2.10). Iako su Lokrani bili brojčano slabiji, izvojevali su čudesnu pobjedu. Naime, za vrijeme bitke nad njima je kružio orao, a na krilima njihove vojske borila su se dva mladića natprosječne visine na bijelim konjima, koji su nakon bitke misteriozno nestali (Iust. *Epit.* 20.3). Vijest o njihovoj pobjedi stigla je isti dan u Korint, Atenu i Spartu (Iust. *Epit.* 20.3.9) odnosno u Olimpiju (Strab. 6.1.10). Kod Zenobija (2.17) i u Sudi (s. v. “ἄληθέστερα”) navodi se da je ta vijest došla sama od sebe u Spartu, ali joj se povjerovalo tek kasnije kada su došli gласnici i potvrdili vijest. Bez obzira na neslaganje izvora o detaljima vezanim uz tu bitku, svi se slažu da se izraz primjenjuje na one koji ne vjeruju u ono što je istinito. Izraz je bio plodan kod grčkih komediografa (Zenob. 2.17), no nažalost njihova djela vrlo su slabo očuvana.

⁷⁶ U prijevodu: vjerodostojnije od događaja kod Sagre.

Pa ipak na temelju toga podatka može se pretpostaviti da se izraz doista koristio u frazeološkome značenju jer je komediografski izričaj poprilično aluzivan.

b) Svršenost

Izraz **Roma locuta, causa finita**⁷⁷ pripisuje se sv. Augustinu premda se kod njega nalazi samo drugi dio izraza *causa finita*. Prvi dio izraza dodan je u prepisivanju njegova odlomka na temu da je naučavanje redovnika Pelagija (354. – o. 427.) o nepostojanju istočnoga grijeha (tzv. pelagijanizam) osuđeno na dva crkvena koncila i da je to papa to potvrdio (Collette 1883: 43). Stoga, sastavnica *Roma* označava sjedište poglavara kršćanske crkve koji ima glavnu riječ u obračunu s krivovjerjem. Značenjem ‘gotovo, riješeno, u redu, stvar je svršena’ tomu frazemu podudaran je **(pa) i mirna Bosna**. Njegova je pozadinska slika dijametralno suprotna slici stvarnosti obilježenoj dugovječnim nemirnim političkim stanjem u Bosni gdje je rijetko vladalo primirje jer su je tijekom povijesti svojatali različiti narodi (Crnić Novosel i Opašić 2014: 291).

c) Nedokučivost

Za razliku od biblijsko-crkvenoga podrijetla hrvatskoga frazema <to je> **knjiga sa sedam pečata** ‘nešto što je nepristupačno za razumijevanje, nedokučivo, nedostižno’ (Menac 2007: 130), grčki **Βουώτια αίνύματα <ταύτα>**⁷⁸ počiva na mitološkoj priči o sfingi koja je terorizirala beotski grad Tebu svojim pitanjem “Tko je taj koji izjutra hoda na četiri noge, u podne na dvije, a pred večer na tri?” sve dok na to pitanje nije odgovorio Edip (Zenob. 2.68; Diogenian. 3.47; Greg. Cypr. 1.94).

d) Ponavljanje

Frazem **Διός Κόρινθος**⁷⁹ posvjedočen je u brojnim književnim djelima u značenju ‘nešto već sasvim poznato, nešto otrcano’, usp. **stara pjesma**. U pozadini njegove slike stoji spor dvaju grčkih gradova, u kojemu su predstavnici Korinta prijedloge predstavnika Megare odbijali bez valjane argumentacije stalno ponavljajući “Zeusov Korint to ne podnosi” (Zenob. 3.21). Korinćani su smatrali da je njihov praotac Korint bio sin samoga boga Zeusa (Paus. 2.1.1), stoga se i uz ime grada, nazvanoga po osnivaču, zadržao posvojni genitiv **Διός**.

⁷⁷ U prijevodu: Rim je rekao, stvar je završena.

⁷⁸ U prijevodu: <to je> beotska zagonetka.

⁷⁹ U prijevodu: Zeusov Korint.

e) Potpuna tišina

Potpuna tišina opisuje se frazemom **ἡ ἐν ᾿Αιδου σιγή**,⁸⁰ u čijem središtu semantičkoga taloga stoji Had, podzemni svijet obavijen potpunom i sablasnom tišinom isto kao grob u hrvatskome **tiho (mirno) kao u grobu** ‘potpun muk, tajac, nepomućena tišina’.

5. ZAKLJUČAK

U radu su na semantičkoj i konceptualnoj razini kontrastivno analizirana pedeset dva frazema iz grčkoga i latinskoga jezika te osam njima podudarnih hrvatskih frazema s toponimskom i etnonimskom sastavnicom, ekscerpiranih iz objavljenih dvojezičnih frazeoloških rječnika (hrvatsko-grčkoga i hrvatsko-latinskoga).

Podrijetlo frazema u odabranome korpusu s obzirom na toponimske i etnonimske sastavnice upućuje na izrazito nacionalni karakter, a među njima su tri latinska s grčkim ishodištem kalkiranjem prešla kasnije u druge europske jezike i time dobili općeuropski karakter. Tu se očituje da je posredovanje latinskoga jezika imalo važnu ulogu u prenošenju grčkih tekovina u zapadnu europsku kulturu.

Najveći broj frazema ima potpunu desamentizaciju sastavnica, što se može tumačiti time da se uz većinu toponimskih i etnonimskih sastavnica vezuje određeni događaj iz nacionalne povijesti, mitološka priča, religijsko poimanje, kulturna zanimljivost, stereotip ili sl., a za čije su razumijevanje potrebna određena povijesno-kulturna i konvencionalna znanja.

Frazemi u svome sažetom i “okamenjenom” izrazu mogu metaforički iskazivati različite stavove, mišljenja, predrasude, spoznaje i sl. svojstvene određenoj široj ili užoj društvenoj zajednici. U njihovu oblikovanju presudnu ulogu ima kolektivno iskustvo i osjećaji pripadnika određene zajednice, a oni se mogu izraziti više ili manje transparentnom pozadinskom slikom. U tome pogledu motivacijski neprozirni nacionalni frazemi predstavljaju najveću teškoću. U različitim antičkim leksikografskim radovima, kao i onim srednjovjekovnim koji se oslanjaju na njih, katkada postoje razmimoilaženja u tumačenju motivacije određenoga frazema (npr. **ἡμεῖς δέκα Ῥόδιοι, δέκα νῆες; πάλαι ποτ’ ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι**) ili se motivacija ne navodi (npr. **Ἀρκάδιον βλάστημα; δειλότερος λαγὼ Φρυγός**). Osim toga niski stupanj očuvanosti antičkih djela dodatno otežava utvrđivanje nastanka i praćenje recepcije pojedinih frazema.

Konceptualnom analizom utvrđeno je da se najveći postotak frazema s toponim-

⁸⁰ U prijevodu: tišina u Hadu.

skom i etnonimskom sastavnicom odnosi na čovjeka (82,4 %), a na opisivanje prostornih i vremenskih kategorija te načina 17,6 % frazema. Taj omjer govori u prilog činjenici da se frazemi s navedenim sastavnicama, bez obzira na to što se one razlikuju od jezika do jezika, konceptualno podudaraju u smislu iskazivanja različitih stereotipa kao rezultata percepcije sebe u odnosu na druge u kontekstu povijesnih, kulturnih, geopolitičkih i dr. okolnosti svojstvenih promatranim jezičnim zajednicama (grčki, latinski, hrvatski) te su pretežno negativno konotirani.

LITERATURA

IZVORI

- ADLER, Ada. 2001. *Svidae lexicon* 1–5. München: K. G. Saur. [Orig. izd. 1928. – 1938.].
- BRICKO, Marina i Damir SALOPEK. 1994. *Hrvatsko-grčki frazeološki rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- DESIDERIUS ERASMUS. *Adagiorum chiliades. CORPUS CORPORUM: repositorium operum Latinorum apud universitatem Turicensem*. URL: www.mlat.uzh.ch/MLS/xfromcc.php?tabelle=Desiderius_Erasmus_cps4 (pristup 1. travnja 2021.).
- HAMMOND, Nicholas G. L. i Howard H. SCULLARD (ur.). 1976. *Oxford Classical Dictionary*. Drugo izdanje. Oxford: Clarendon Press.
- LEUTSCH von, Ernest Ludwig (ur.). 1965. *Corpus paroemiographorum Graecorum II*. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung. [Orig. izd. 1851.].
- LEUTSCH von, Ernest Ludwig i Friedrich Wilhelm SCHNEIDEWIN, (ur.). 1965. *Corpus paroemiographorum Graecorum I*. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung. [Orig. izd. 1839.].
- LEWIS, Charlton T. i Charles SHORT. *A Latin Dictionary*. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0059> (pristup 4. rujna 2020.).
- LIDDELL, Henry G., Robert SCOTT i Henry S. JONES. *The Online Liddle-Scott-Jones Greek-English Lexicon*. URL: <http://stephanus.tlg.uci.edu/ljs/#eid=1&context=ljsj> (pristup 7. rujna 2020.).
- MENAC, Antica, Željka FINK ARSOVSKI i Radomir VENTURIN. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- MEYER, Hermann Julius. 1877. *Meyers Konversations-Lexicon*. Treće izdanje. Leipzig:

- Verlag des Bibliographischen Instituts.
- MÜLLER, Karl Otfried. 1839. *Sexti Pompei Festi De verborum significatione quae supersunt cum Pauli epitome*. Leipzig: Weidmann.
- NOVAKOVIĆ, Darko, Olga PERIĆ, Lada TAJČEVIĆ i Vladimir VRATOVIĆ. 1994. *Hrvatsko-latinski frazeološki rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku FF Sveučilišta u Zagrebu.
- OTTO, August. 1890. *Die Sprichwörter und Sprichwörtlichen Redensarten*. Leipzig: Druck und Verlag von B. G. Teubner.
- SCHMIDT, Mauricius. 1858 – 1868. *Hesyhii Alexandrini Lexicon*. Jena: Libraria Maukiana.
- SMITH, William (ur.). 1854. *A Dictionary of Greek and Roman Geography*. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0064> (pristup 1. rujna 2020.).
- SMITH, William (ur.). 1873. *A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*. URL: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0104> (pristup 4. ožujka 2021.).
- WARMINGTON, Eric H. (ur.). 1936. *Remains of old Latin II: Livius Andronicus, Naevius, Pacuvius and Accius*. London: William Heinemann; Cambridge: Harvard University Press.
- Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike in fünf Bänden*. 2013. Stuttgart: J. B. Metzler.

KNJIGE I ČLANCI

- BARANOV, Anatolij i Dimitrij DOBROVOL'SKIJ. 2009. *Aspectos teóricos da fraseología*. S ruskog na galješki preveo Fernando de Castro García. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- BARČOT, Branka. 2016. "Orijentacijska metafora u Hrvatskome frazeološkom rječniku" *Prostor in čas v frazeologiji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete: 15–26.
- BARČOT, Branka. 2017. *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- BARČOT, Branka. 2018. "Slaveni u jezičnoj slici svijeta govornika hrvatskoga jezika (Lingvokulturološka perspektiva)." *Hrvatski prilozi 16. međunarodnom slavističkom kongresu*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: 9–19.
- BEALL, JC, Michael GLANZBERG i David RIPLEY. 2020. "Liar Paradox". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/liar-paradox/> (pristup 2. ožujka 2021.).

- COLLETTE, Charles Hastings. 1883. *Saint Augustine. A Sketch of His Life and Writings as Affecting the Controversy with Rome*. London: W. H. Allen and Co., Waterloo place, S. W.
- COWIE, Anthony Paul. 1998. *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon press.
- CRNIĆ NOVOSEL, Mirjana i Maja OPAČIĆ. 2016. "Prilog kontrastivnoj analizi hrvatskih i makedonskih frazema s onimskom sastavnicom". *Македонско-хрватски книжевни, културни и јазични врски. Зборник на трудови од Меѓународниот научен собир Македонско-хрватски книжевни, културни и јазични врски одржан во Охрид од 27 до 29 септември 2013*. Skopje: Institut za makedonska literatura: 281–296.
- CUNLIFFE, Barry. 2019. *The Scythians. Nomad Warriors of the Steppe*. Oxford: University Press.
- ČAGALI, Ivana i Milina SVITKOVA. 2014. "Tipologija frazeološke ekvivalencije na primjeru hrvatskih i slovačkih frazema s ihtionimskom sastavnicom". *Zbornik radova "Životinje u frazeološkom ruhu" s međunarodnoga znanstvenog skupa "Animalistički frazemi u slavenskim jezicima"*. Zagreb: FF Press: 1–15. Mrežno izdanje (<http://animalisticki-frazemi.eu>).
- DOBROVOL'SKIJ, Dimitrij. 2018. "Phraseme aus kognitiver und kontrastiver Sicht". *Wortschatz: Theorie, Empirie, Dokumentation*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter GmbH: 151–170.
- DOBROVOL'SKIJ, Dimitrij i Elisabeth PIIRAINEN. 2005. "Cognitive theory of metaphor and idiom analysis". *Jezikoslovlje* 6 (1): 7–35.
- DRLJAČA MARGIĆ, Branka i Maja OPAŠIĆ. 2013. "Phraseological Calques of Latin Origin in Croatian and English". *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt / Phraseology in Interlingual and Intercultural Contact*. Budapest – Kansas – Maribor – Praha: Zora: 65–74.
- EVANS, J. Richard. 2005. "Rome's Cimbric Wars (114–101 BC) and Their Impact on the Iberian Peninsula". *Acta Classica* 48: 37–56.
- FINK ARSOVSKI, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF press.
- FINK ARSOVSKI, Željka, Barbara KOVAČEVIĆ i Anita HRNJAK. 2017. *Bibliografija hrvatske frazeologije. Frazeobibliografski rječnik*. Zagreb: Knjižg.
- FLEISHER, Wolfgang. 1982. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- GRIES, Stefan Th. 2008. "Phraseology and linguistic theory: A brief survey". *Phraseology: An interdisciplinary perspective*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company: 3–26.

- HRNJAK, Anita. 2001. "O mogućnostima konceptualne i/ili tematske organizacije i obrade frazeologije", *Filologija*, 36–37: 189–200.
- IVANETIĆ, Nada i Ute KARLAVARIS-BREMER. 1999a. O nekim onimijskim frazemima u hrvatskom i njemačkom jeziku. *Riječ* 5 (1): 50–61.
- IVANETIĆ, Nada i Ute KARLAVARIS-BREMER. 1999b. "Onimijski frazemi i konceptualizacija svijeta". *Suvremena Lingvistika*, 47–48 (1): 131–142.
- KOVAČEVIĆ, Barbara. 2012. *Hrvatski frazemi "od glave do pete"*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- KOVAČEVIĆ, Barbara. 2015. "Ilijada i Odiseja". *Hrvatski jezik* 4: 27–29.
- KOVAČEVIĆ, Barbara. 2016. "Muškarci u antičkim frazemima". *Hrvatski jezik* 2: 21–25.
- LAKOFF, George i Mark JOHNSON. 2015. *Metafore koje život znače*. S engleskoga prevela Arnera Ryznar. Zagreb: Disput.
- LESKY, Albin. 2001. *Povijest grčke književnosti*. S njemačkoga preveo Zdeslav Dukat. Zagreb: Golden marketing.
- LJUBIČIĆ, Maslina. 2014. "Leksem riba u frazeologiji hrvatskoga i drugih europskih jezika". *Zbornik radova "Životinje u frazeološkom ruhu" s međunarodnoga znanstvenog skupa "Animalistički frazemi u slavenskim jezicima"*. Zagreb: FF Press: 1–15. Mrežno izdanje (<http://animalisticki-frazemi.eu>).
- MATEŠIĆ, Mihaela. 2006. "Frazeologija mjesnoga govora Vrbovskoga". *Fluminensia* 18 (2): 37–81.
- MENAC, Antica. 2007. *Hrvatska frazeologija*. Zagreb: KnjIgra.
- MENAC MIHALIĆ, Mira. 2010. "O hrvatskim dijalektalnim frazemima s toponimom kao sastavnicom." *FOC* 19: 203–222.
- MIJIĆ, Linda i Anita BARTULOVIĆ. 2016. "Frazemi sa sastavnicom iz semantičkog polja 'voda' u klasičnim jezicima i hrvatskom jeziku". *Fluminensia* 28 (1): 123–141.
- OPAŠIĆ, Maja. 2011. "Prilog analizi kategorije vremena i prostora u hrvatskoj frazeologiji". *Lahor* 11: 65–87.
- OPAŠIĆ, Maja. 2014. "Općeeuropski frazemi hrvatskoga jezika u Rječniku stranih riječi Bratoljuba Klaića". *Rasprave* 40/2: 411–434.
- OPAŠIĆ, Maja i Maja GREGOROVIĆ. 2010. "Smrt u hrvatskoj frazeologiji". *Croatica et Slavica Iadertina* 6: 55–72.
- PALLOTTINO, Massimo. 2008. *Etruščani*. S talijanskoga preveli Marko Kovačić i Tereza Begović. Zagreb: Svitava.
- PINTARIĆ, Nada. 1997. "Pragmatične osobine vlastitih imena u hrvatskom i poljskom jeziku". *Croatica* 45–46: 157–176.
- PINTARIĆ, Nada i Miroslav HRDLIČKA. 2018. "Deprecijacija u pragmafrazemima s to-

ponimnom sastavnicom u hrvatskom i poljskom jeziku”. *Славофраз. Имињата и фразеологијата. Имена и фразеологија*. Скопје: Filološki fakultet Blaže Koneski, Univerzitet Sv. Kiril i Metodij: 395–406.

SKRAČIĆ, Vladimir. 2011. *Торономастичка роџетница*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

TURK, Marija. 1994. “Naznake o podrijetlu frazema”. *Fluminensia* 6 (1–2): 37–47.

VIDOVIĆ BOLT. 2011. *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

VIDOVIĆ BOLT, Ivana i Mateo VATINIĆ. 2018. “Frazemi s etnonimskom komponentom – odraz stereotipa o etničkim skupinama”. *Славофраз. Имињата и фразеологијата. Имена и фразеологија*. Скопје: Filološki fakultet Blaže Koneski, Univerzitet Sv. Kiril i Metodij: 479–488.

GREEK AND LATIN IDIOMS WITH TOPONYMIC AND ETHNONOMIC COMPONENTS

ANITA BARTULOVIĆ

LINDA MIJIĆ

SUMMARY

Many idioms motivated by an ancient event or figure, which can be historical or mythological, have become commonly European. Their meaning and background are pretty transparent (e.g. Trojan horse, Gordian knot, Achilles heel, Pyrrhic victory, and similar). However, it is sometimes difficult to fully perceive the context of the background of idioms with toponymic and ethnonymic components. This is motivated by some lesser-known cultural and geographical features, mythological scenes, or historical and political events and relations because the preserved literature and ancient lexicographical sources are fragmentary. The paper contrastively analyses Greek and Latin and the corresponding Croatian idioms with the abovementioned components based on the lexicographic sources. Similarities and differences in the motivation, background and meaning of idioms, grouped in different concepts, are explained utilising semantic and conceptual analysis. Contrastive analysis showed that most phrases in the analysed corpus have complete de-semanticization and an anthropocentric orientation. Motivational non-transparent national idioms with ethnonymic and toponymic components are mostly negatively connoted.

KEYWORDS:

idiom, toponymic and ethnonymic component, contrastive analysis, Greek language, Latin language, Croatian language

